

**יצחק בצלאל. הכל כתוב בספר : עם סופרי ישראל כיום (תל-אביב : הקיבוץ
המאוחד, תשכ"ט 1969), עמ' 50-57.**

אבא קובנר

נולד ברוסיה ב-1918, גדל ולמד בוויילנה, בסמינר למורים ובאקדמיה
לאמנויות פלאסטיות. היה מפעילי „השומר הצעיר”. לאחר הכיבוש הנאצי,
היה בין מפקדי גיטו וילנה וממארגני המרד המזוין נגד הנאצים, ואח"כ
מפקד של פלוגת פארטיזנים יהודיים ביערות. לאחר המלחמה היה בין
מארגני „הבריחה”, הגיע לארץ ב-1945 וחזר לתפקידו. מאז עלייתו לארץ
הוא חבר „עין החורש”. במלחמת העצמאות שימש כקצין תרבות של חטיבת
„גבעתי”. ב-1955 היה בשליחות באמריקה הלאטינית.

החל לפרסם שירים בעברית ובאידיש עוד בוויילנה. ספריו : „עד לא אור” —
פואימה, 1947, „פרידה מהדרום” — פואימה, 1949, „אדמת החול” —
פואימה, 1961, „מכל האהבות” — שירים, 1965. „אחותי קטנה” — פואימה,
1968. „פנים אל פנים — רומאן (חלק א' — שעת האפס”, חלק ב' — „הצומת”)
1953 — 1955.

אני כואבין

ל"מכל האהבות", ספר שיריך הרביעי, קדמו שלוש הפואמות: "עד לא אור", "פרידה מהדרום", ו"אדמת החול". זהו איפוא ספר ראשון שהוא אסופת־שירים. מתי נכתבו השירים?

קובץ שירים ראשון שלי, שהיה בכתובים, אבד בתעלות, כשיצאנו מהגיטו בוויילנה בשנת 1943. שירי הראשונים פורסמו בעברית עוד בוויילנה, ערב פלישת הגרמנים, בעתון "ממעמקים" ובעתונות התנועה. כן כתבתי שירים באידיש באותה עת, אך לא פירסמתיים. שיר ראשון שלי שפורסם בארץ־ישראל היה השיר "קחו לבבכם לכינור" בחתימת "אורי", בעתון "הארץ". היה זה בשנות מלחמת העולם, כשהייתי ביער. השיר הגיע באמצעות הדואר הפרטיזני למוסקבה ומשם לארץ.

האם השלטונות הסובייטיים ידעו שאתה מעביר שיר בעברית בדואר הפרטיזני? כן, והם היו מעונינים בכך. היה זה בתקופת פעילותו של הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי במוסקבה. הם הציעו לי לחבר כרוז מהיער שיופנה באמצעות "הוועד" ליהודי העולם. אנחנו היינו מרוחקים 900 ק"מ מהשטח המשוחרר והדואר שלנו היה מועבר עלידי פרטיזנים לבסיס המראה

ונחיתה פרטיוני ומשם למוסקבה. כך הגיע השיר לארץ־ישראל. האם כתבתי שירים נוספים בשנות המלחמה? בודדים מאד, שנכללו בקובץ שאבד. לא ניסיתי לכתבם מחדש. כי באיבוד מחברת השירים ראיתי מעין אות. ולא אזרתי כוח לשוב לכתוב שירים. עוד לפני־כן כפיתי על עצמי בכוח להיפרד מאהבה גדולה שהיתה לי בנעורי: האמנתי שעתיד אני להיות פסל. למדתי באקדמיה לאמנויות פלאסטיות שליד האוניברסיטה בוויילנה ואף פיסלתי. אך לאחר המלחמה החלטתי שלעולם לא יהיה בכוחי לדבר באבן ולבטא באבן את שראיתי וחייתי. כפיתי על עצמי לא לגעת באבן. אפשר שכך היה עולה גם לאהבתי השניה — לשירה. אילמלא הנסיבות שבהן חזרתי לשירה, בכתבי את „עד לא אור“.

פואימה זו חיברתי בעל־פה, בראשי, בהיותי בבית־סוהר במצרים. איך הגעתי לשם? בתום המלחמה, ב־1945, הגעתי לארץ־ישראל בעזרת תעודות של חייל בריטי. עשיתי בארץ זמן קצר מתוך כוונה לשוב מיד. חזרתי לאירופה, אך נתפסתי באוניה בחוף טולון על־ידי הכולשת הבריטית ויחד עם שני שליחים אחרים של ה„הגנה“ נלקחנו למאסר במצרים. הייתי בכלא, בו היו אסורים נאצים רבים. באותם ימים, בין חקירה לחקירה, במדדי הלוך ושוב את ריצפת תאי, חיברתי מתוך עקת הבדידות את הפואימה „עד לא אור“. אולי כדי לכסות על הפחד והחרדה. כעבור ארבעה חדשי מאסר הועברתי לכלא בירושלים ושחררתי, תודות לפעולת המוסדות. וכך הפואימה ששוקעה בתוכי — הגיעה שעתה להיכתב. אילמלא אותם חדשי חרדה בכלא, אפשר היו עוברות הרבה שנים עד שהייתי אוזר כוח לשוב ולכתוב שירים. עם „עד לא אור“, כאילו הותר הנדר.

עם זאת „עד לא אור“ הוא אולי הספר היחיד שרוצה הייתי לכתבו מחדש. הפואימה הזו נכתבה עברית שהבאתיה אתי, „עברית צפונית“, כפי שכינה.

כיצד נתפסת לצורה „אנאכרוניסטית“ כביכול כפואימה?

לפני „מכל האהבות“ היה קל לי יותר להשיב על כך. הייתי מנסה לומר, כי בדרך זו ביקשתי לא להתחמק מלהתמודד עם הנשימה הארוכה, עם ההכרח שבכל שירה להבליע, ובה־בשעה לא לומר את הדברים עד תומם. ביקשתי להתיר את החיים כקורות — בשיר; לנסות לתפוס בציפורניים את הזמן. נראה היה לי שבשיר המכונה לירי יש משהו המשרה דכודך ועצבות. שבשיר הקצר יותר מדי מתחמקים ממני הדברים. נראה שלא תמיד יש בטיפה מה שיש בים כולו. הדברים שביקשו להיאמר סערו בי עד כדי כך, שכוס מי ים היתה בעיני כוס מים ולא הים. השיר הקצר —

קירותיו צרים, ואילו אני ביקשתי בשיר את העימות של יחיד עם סביבתו, עם העדה והחברה, שהיא אתה ולא-אתה. ביקשתי את ההתנגשות של האדם עם הנוף. למשל, ב"פרידה מהדרום", שהוא נסיון לחפון את האדמה הזאת, את מלחמתך כפולת-הפנים בה. אך קשה לומר עד היכן "פרידה מהדרום" היא פואימה ומהיכן היא שיר לירי. לא נהגתי בפואימות בדרך שקניתי בתלמוד הספרות. לא ראיתי בה סיפור מחורז, ועשיתי בה לפנים משורת הדין.

האם לא נמשכת לצורה של פואימה שהיא שירה "בנויה" ומתוכננת יותר, גם בשל הנטיה לפיסול שבך?

אם כן, רק שלא מדעת. רק לעתים רחוקות, כמו בשיר "לא, לא, לא", ישבתי ליד שולחן וידעתי טיבו של השיר שבדעתי לכתוב. את "פרידה מהדרום" כתבתי בתום מלחמת השחרור. היו אלה ימים חמים שעשיתי בדירה של חבר. ידעתי שאכתוב, אך הדבר היחיד שצלצל באוזני היה השם דמבם. היה זה שם של חייל שנפל וכינוהו דמבם. אני קלטתי את זה כדמבם. והשם נשמע לי כסמל. את האיש לא הכרתי. זה היה "התכנון המוקדם" היחיד.

האם כותב אני את שירי ספונטנית? ספונטנית זו מלה מתחמקת. כמו הכינוי אבסטראקט לציור. יש אבסטראקט שיש בו חלומות חיים. המהות השירית היא כה רבת-פנים, שאין לדבר עליה בלשון הכללה. על-פירוב השיר שיוצא מתחת ידך מפתיע אותך עצמך. המניע לכתובה הוא מעין תחושה פיסית של רצון לכתוב. משל אני חש אצבע הנוגעת בי ורומזת: הגיעה השעה. אני יושב ליד השולחן. מעולם לא רשמתי בעת נסיעה באוטובוס או בנסיבות דומות. רעיונות או פסוקי שיר על נייר, כדי לשבצם "בהזדמנות" בשירי. לעולם אינני כופה על עצמי את הכתיבה ולא כתבתי דבר — פרט לרשימות על קריאת ספר — שתחילה לא דחקתיו פנימה לימים רבים. ורק אם הוא חוזר וצף — ראוי הוא להיכתב.

הוא עשוי להפתיע. השיר "עין החורש דשאים לה סביב סביב", נכתב באחד הימים המאוישים והטובים שלי. היה יום אביב ולחדר נכנס בני לשחק. רציתי לכתוב משהו על הירק, על הילד, משהו שאני שלם אתו, שטוב לי, שמצאתי את ההזדהות. אך השיר הוא אחר. מעורבבים בו ההווה והעבר, דמות האם והילד המשחק. ההכנעה עם המחאה. אולי משום שכה קשה לי ההשלמה.

אינני מתכוון לבטא בשירי רעיון, להילחם על רעיון.

השיחה עם אבא קובנר, שנמשכה שעות. התקיימה באווירה של דריכות רבה. איכפת לו. העינים הבווערות, תנועותיו הכרות המנות, מותחים אותך כקפיץ. לא פעם היה קם ומסתובב בחדר. שיחתו היא מהסוג שלא די לרשמה. צריך אולי להקליט אותה. במשך כל השיחה חשתי לשאול את השאלה אם גם בכתיבתו על השואה לא נלחם על רעיונות, והתלבטתי בניסוחה: מה הביטוי המתבקש לשואה? מה יחסך לתגובתנו עליה? יכולתי כמובן להסתפק בתשובה שבשירים, אך שאלתי.

אולי כל מה שאנו כותבים הוא הבל לעומת ההליכה שלהם, לעומת העיניים שלהם הניבטות כך. הנורא ביותר הוא שלעתים רחוקות אני מצליח לחשוב עליהם כעל מתים. זה אולי יצלל משונה באזניך, אך אחרי פונאר אני מסרב להאמין שאין הישארות הנפש. אני יושב ליד השולחן ולא פעם אני רואה מעבר לחלון דמויות משם. אני חש את קולותיהם בחלל. ולא יתכן שכל זה הוא רק הזיה. לצערי, אני אתיאיסט. אך קצרה בינתי מהבין, כיצד זה שכאשר אתה מקיש באצבע על השולחן נוצרים גלי קול המתפשטים בחלל, ותיאורטית אין לקול גבולין, ואילו זעקתה של אמי אינה קיימת. הייתכן שזעקת אמי לא נקלטה באיזה שהיא מקום? אני קורא על טלסקופ שקלט התפוצצות של כוכב שהתפוצץ לפני מיליוני שנות-אור. ואיך יתכן שזעקתם של בני אדם לא תחיה אף היא מיליוני שנות אור? אני חש את קולותיהם בחלל. השאלה היא רק אם יש לנו מכשירי קליטה נאותים לקליטתם. לא האבן ולא המכחול עשויים לקלטם. אולי רק המלה מסוגלת לקרב אל ה"גל" הזה, שבו אין גבול בין חיים לבין מתים. אולי חסד המלה עשוי לקיים את דו־השיח בין הממשי שבחיים והממשי עוד יותר שבקיומם של אלה שנכחדו.

יושב אני לפני גליון ניר לבן ורוצה בהכרה ובתום-לב לאחוז בכף את הזדהותי עם הבית החדש. אך באזני נקלטים קולות שלא מהגל הזה, אלא מערוץ אחר, הקולות משם. הן לא יתכן שזו רק הזיה.

אפשר שבעוד אלף שנים ישב משורר עברי ברגעי החסד שלו וישמע קולות אלה בערוץ הזה.

אתה שואל אם אני מבטא בשירי מחאה על מצבים פוליטיים וסדרי עולם לאחר מה שאירע שם. איני מבטא מחאה מודעת. אך לא אתפלא אם ימצאו בשירתי קריאה ל"דין-תורה". רק יהודי מסוגל לקרוא לדין-תורה את היוצר, את החיים.

זרה לרוחי דמות המשורר שהוא כוהן ומטיף. גם אינני אדם המביט לחושך. אני אוהב את הדברים היפים. אבל אני נדהם לפעמים עד כמה אהבתי לבריות, למעשים, לחפצים, היא אחרת. בעצם כל שירי — אם יש להם מניע שכלתני — הם רצון לחזור לאהבות שבתום לב, לאהבה

שבשפתיים ולא בשיניים, לברכה שאין מהולה בה הקללה. לאהבות שאינן אחרות. ואינני מצליח...

הקורא בשירי "מכל האהבות" חש ודאי ברבדים של תרבות יהודית המשוקעים בהם. לדוגמה: השמות למדורי הספר הם: "קולו שבעה" ו"משנה יומית"; או כותרות-המשנה: "הארון", "הכתונת", "הכרובים", "הרימונים", "אבות". או המבנה של כמה מהשירים, הדומה לזה של הפיוטים.

מניין השכלתך היהודית, אתה שהגך חניך "השומר הצעיר" מנעורתך?

אבי, היה עילוי בישיבה, נתפס לחיבת ציון והלך לאודיסה. ביתנו היה ציוני וחפשי זאת חינוכי קיבלתי בבית-ספר "תרבות" בוילנה. מגיל צעיר חיפשתי את דרכי והייתי בורה מהגימנסיה לבית-המדרש, שם הייתי מבלה ימים רבים עם הזקנים היושבים בפלוש ולומד אתם. שנים רבות הייתי אחוז דיבוק זה של לימוד משנה ותלמוד, ועד גיל 16 הייתי מקיים מצוות. לימודים אחרים למדתי בעצמי.

זכור לי ערב סוכות אחד, בטרם מלאו לי 13, בו שמעתי לראשונה בחיי ריב שנפל בין הורי. שכבתי בחדר סמוך ושמעתי את בכי אמי. היינו שייכים למעמד הבעל-ביתי הגמוך: תמיד חיינו בדוחק, משום שאבי דאג לצרכי הכלל ואמי לפרנסה. כל נצרך קיבל מאבי גמילות-חסד. כל נזקק — ערבות של שטרות. כך נתמעט הונגו המועט ואבי הביאנו עד לפת לחם. שכבתי על הספה ורעדתי מאימת הדברים. בכיתי. בידי היה מחזור גדול לשלוש רגלים בהוצאת האחים והאלמנה ראם. פתאום ראיתי כי דמעותי נקוות על גב כריכת העור של המחזור ונספגות. לא יתכן, הרהרתי בצער, שדמעותי הבאות ישר מלבי ייספגו ויעלמו. התחלתי לשרוט בציפורני בכריכה כדי שהדמעות לא יספגו. שלושים שנה אני מחפש מחזור זה. אך רק לפני שנתיים מצאתיו אצל מוכר ספרים בירושלים. את הדמעות לא מצאתי על כריכתו. כשקראתי בשירי "מכל האהבות", חשתי כאילו ממשיך אני לשרוט כדי שלא יעלמו הדמעות, כדי לנכס כל שהולך ונקווה ונספג.

מחזור השירים הראשון בספר נקרא "קולו שבעה", מדוע?

העברית היא שפה אכזרית. (ועל ביטוי זה חזר עוד כמה פעמים בשיחתנו, פעם כשהסביר לי את כותרת אחד משיריו הנקרא "שורפי ומסרפי": הידעתם כי מסרפי פירושו בעברית קרובי משפחה? אכן, שפה אכזרית). נאמר "אדם חי — קולו אחד, מת — קולו שבעה". השירה היא מגיה והמשוררים הם מכשפים המאמינים במלה. ובשירה, כמו בכישוף, יש אמת ויש שקר. יש עצב בשירה שאינו דומה לשירים עצובים, עצב —

בשל הנסיון הבלתי פוסק לתפוס, להביך, לנכס — וחוסר היכולת להביך. כל משורר רודף אחר משהו. משורר עברי הוא רודף וגם נרדף. שאלת על הצורות הארכאיות בשירי. אלו צורות הלקוחות מפיוטים עתיקים, כגון צורת הגביע. אבל אין זה דבר חיצוני. הצורה היא כמוכּן גם מלאכה. אבל יש כאן גם רצון לכלוא את הזמן שלי, בו אני חי, בצורות העתיקות האלה, שהן הזמן החי. הצורות העתיקות ניתנו דוקא לשירים הברוטליים יותר, המבטאים את הזמן החדש. זהו נסיון למזג שני קצוות שאולי אינם ניתנים למיזוג, אך זהו הגשר.

יש לי עולם מלא של אסוציאציות הקשורות לדפים בלים. היהודים קראו להם „שמות“, לדפים שנתלשו מספר, והיו גונוזים אותם. „הדפים“ האלה רדפו אחרי. בגיטו היינו מבריחים דפים מהגיטו הישן, בו אפסו חיים, לגיטו החדש. וכשחזרנו מהיער, הדבר הראשון שנתקלנו בו היו הדפים...

שוחחנו עוד על אהבותיו בספרות, על אסכולות וזרמים (אינני משייך עצמי לאסכולה, לשירי יש זיקה למודרנה — השיב). כששאלתיו ללשונות שהוא בקי בהן, אמר בין היתר כי עד המלחמה היה קודא שירים גם בגרמנית. אחרי המלחמה — לא.

„שיר אפשר לקרוא רק בלב פתוח. וכשמזדמן לי משורר גרמני, מתכוון לבי בחמת־זעם, על כי שירה זו כיסתה בפנינו את התהומות שבנפש הגרמני, הסתירה את האפשרות של קיום גבלס ושטרייכר.“

כיצד אתה מחלק את זמנך בין כתיבה לעבודה בקיבוץ?

כל חיי בקיבוץ אינני עוסק בפעילות הגובלות בספרות. לא בהוראה, לא בכתיבה בעתון או בעלון. יש לרשותי חצי יום־עבודה לכתיבה וחצי — לעבודת כפיים. החלוקה של הזמן והצבירה של ימי כתיבה היא בידי ואני בורר לי עבודות (כורם, מחסנאי, צבע) שיאפשרו לי חלוקה כרצוני וראש פנוי לכתיבה.

לאיזו משמרת סופרים היית משייך את עצמך?

לשייכות, כל־ידידות ולא־הבה, דרושים שני צדדים. לא פעם שאלתי עצמי האם קשרי עם חברי ורעי לשיחה ולשירה הם מעבר להיכרות. לא פעם חשתי את עצמי כאבל בין חתנים. אצלי לא נסתיים בעצם המאבק על ההשתייכות.

ואני נפעם שמהו קורה עכשיו אצל חברי הסופרים. עם הופעת ספרים כמו „עסקת השוקולד“, „החי על המת“, „פצעי בגרות“, מתקיימות תצפיות

הכמוסות שנתקרב מבלי לפסוח על תהומות. לפני־כן היתה לי חולשת־
דעת, שמא הדברים המציקים לי אינם ספרות טהורה. עתה בא משהו
המחזיר את הספרות למקורה, למצוקתה. אני מאמין שלאט לאט הולכת
ונרקמת שותפות עמוקה יותר מאשר עד כה. שותפות זו חייבת להיווצר,
במוקדם או במאוחר. והשייכות מתחילה להיות מובנת יותר.

[2.4.65]